>>

Meerjarenraming
2017 - 2020

WATERSCHAP
Hunze en Aa's

Meerjarenraming
2017 - 2020

Meerjarenraming
2017 - 2020

Inhoudsopgave meerjarenraming 2017 - 2020

Inleiding/Leeswijzer 5

Hoofdstuk 1. Meerjarenprogrammaplan 2017 - 2020 7

Hoofdstuk 2. Beschouwingen bij de meerjarenraming 2017 - 2020

- A Ontwikkelingen 21
- B Uitgangspunten en normen 22
- C De meerjarenraming in cijfers 24
- D De ontwikkeling van de waterschapsbelastingen 27
- E Weerstandsvermogen 30
- F Risicoparagraaf 30
- G Investeringsprogramma 32
- H Financiering 33

Bijlage

Meerjareninvesteringsschema (MJI) 2017 – 2020 35

Inleiding

Het doel van de meerjarenraming (MJR) is het DB de gelegenheid te geven een begroting voor het volgende jaar op te stellen die aan de door het AB vastgestelde kaders voldoet.
De MJR bestaat uit een beleidsmatig- en een financieel gedeelte. Het beleidsmatige deel is ingedeeld in programma's. In deze programma's zijn de beleidsdoelen, ambities en acties van het beheerprogramma 2016 – 2021 opgenomen. De accenten van het Coalitieakkoord (2015 – 2019) zijn hierin verwerkt en niet afzonderlijk opgenomen.

Leeswijzer

In hoofdstuk 1, het meerjarenprogrammaplan, wordt per programma ingegaan op onze visie en de beleidsdoelen. Hierbij is het beheerprogramma 2016-2021 het vertrekpunt. De indeling in programma's is gelijk gebleven aan de vorige meerjarenraming. Aan het slot van de programma's geven we een overzicht van de netto exploitatiekosten per programma voor de meerjarenperiode. en een samenvatting van de MJI.

Hoofdstuk 2, de meerjarenraming, bevat de financiële beschouwingen bij de MJR.
In **paragraaf A** worden de belangrijke ontwikkelingen verwoord waarop de MJR is gebaseerd. **Paragraaf B** bevat de financiële uitgangspunten en normen die zijn gehanteerd bij het samenstellen van de MJR. In **paragraaf C** wordt in totalen een overzicht gegeven van de kostenontwikkelingen tot en met 2020. **Paragraaf D** geeft de ontwikkeling van de waterschapsbelastingen weer en de kostenontwikkeling per taak. In **paragraaf E** wordt het weerstandsvermogen behandeld gevolgd door **paragraaf F** de risicoparagraaf. **Paragraaf G** betreft het investeringsprogramma en ten slotte **paragraaf H** de financiering voor de komende jaren.

Als bijlage is het meerjareninvesteringsschema 2017 – 2020 opgenomen.

HOOFDSTUK 1. MEERJARENPROGRAMMAPLAN 2017 – 2020

Inleiding

De Waterschapswet geeft het algemeen bestuur een grote rol in de beleidsbepalende functie. Dit wordt onder meer bereikt door in de begroting en meerjarenraming het beleid van het waterschap voor de komende jaren weer te geven. De meerjarenraming is daarom ingedeeld naar programma's. Per programma dient expliciet te worden weergegeven welke doelstellingen het waterschap nastreeft. Wij gebruiken het beheerprogramma 2016-2021 om aan dit onderdeel invulling te geven. Wij zijn ons ervan bewust dat we hiermee de "reguliere taakuitoefening" wat meer op de achtergrond plaatsen.

Om onze doelstellingen weer te geven worden de vier w's als richtlijnen gebruikt.

- Wat willen we bereiken. Zie hiervoor ons beleidsdoel en ambitie per thema van het beheerprogramma.
- Wat gaan we daarvoor doen. Zie de acties per programma.
- Wanneer is het uitgevoerd.
- Wat gaat het kosten. De acties leiden over het algemeen tot investeringskosten. Per programma worden de investeringskosten getotaliseerd.

Dit hoofdstuk met daarin het meerjarenprogrammaplan (MJP) geeft onze beleidsopgaven voor de komende jaren weer. De indeling van het ontwerp beheerprogramma volgen we hierbij.

In het MJP wordt volstaan met het aangeven van de acties vanuit het beheerprogramma 2016 – 2021 die voor de huidige meerjarenperiode actueel zijn. Bij de begroting 2017 zal per actiepunt worden aangegeven wat we concreet in het begrotingsjaar gaan doen om het actiepunt te realiseren.

Om de continuïteit te waarborgen wordt in de meerjarenraming en de begroting gewerkt met drie vaste programma's: veiligheid, voldoende water en organisatie. De toegepaste thema's uit het beheerprogramma worden – in financiële zin – in deze programma's verwerkt.

In tabelvorm:

Programma MJR	***Hoofdstuk beheerprogramma 2016 - 2021***
Veiligheid	Veiligheid
Voldoende water	Voldoende water
	Schoon en ecologisch gezond water
	Water en ruimtelijke ordening
Organisatie	-

In het beheerprogramma is geen thema gewijd aan de organisatie. Daarom ontbreekt dat programma in het MJP. Jaarlijks wordt via de paragraaf bedrijfsvoering in de begroting wel ingegaan op organisatiedoelen.

Omgaan met beheerprogramma-acties

Niet alle beheerprogramma-acties zijn in het MJP terug te vinden. Beheerprogramma-acties die pas na de huidige meerjarenperiode (na 2020) starten zijn nog niet opgenomen.

Zodra een actiepunt is afgerond zal dit actiepunt in de jaarrekening worden vermeld. Dit overzicht zal uiteindelijk alle acties van het beheerprogramma bevatten.

De einddatum per actie ligt in principe vast. Deze datum is uit het beheerprogramma overgenomen. Door omstandigheden kan het voorkomen dat een datum vervroegd kan worden. Ook kan het voorkomen dat een vertraging in de voortgang optreedt. Via de voor- en najaarsrapportage wordt hierover gerapporteerd. Een eventuele aanpassing van een einddatum wordt in de begroting of de meerjarenraming opgenomen.
Dergelijke aanpassingen zullen dan via een voetnoot bij de betreffende actie kenbaar worden gemaakt.

Programma veiligheid

Beleidsdoel
Levensbedreigende situaties voor mensen mogen niet plaatsvinden; voor dieren proberen we die zoveel mogelijk te voorkomen.

Het leven in een deltagebied als Nederland vraagt om bescherming tegen het water en de hieraan verbonden gevaren voor mens, dier en goed. Veiligheid voor de mens staat dan ook voorop; altijd en overal. Om een veilige situatie te bereiken, kijken we naar verschillende maatregelen (meerlaags veiligheid). Voorop staat de preventie van overstroming door het op sterkte houden van de zeedijk en boezemkaden (laag één). Maar door ook te kijken naar maatregelen in de ruimtelijke inrichting zijn beperkingen van gevolgschade mogelijk als het een keer mis gaat (laag twee). Hierbij denken we bijvoorbeeld aan het voorkomen van nieuwe bebouwing in overstromingsgevoelig gebied, het beschermen van kwetsbare gebouwen en het op hoogte brengen van vluchtroutes. Tot slot zijn er de maatregelen in de rampenbeheersing, zoals goede calamiteiten- en evacuatieplannen (laag drie),

Ambitie voor 2021
In 2021 zijn we begonnen aan de uitvoeringsmaatregelen voor de verbetering van de zeedijk. Het Masterplan Kaden is afgerond en vrijwel alle bergingsgebieden zijn ingericht. We zijn voor 80% klaar met de verbetering van de stabiliteit van onze boezemkaden. In samenwerking met de Veiligheidsregio is ons calamiteitenplan op elk moment actueel en is er een goede afstemming met gemeenten en provincies over de invulling van de tweede laag. We houden met bovenstrooms vasthouden gelijke tred met de verwachte extra neerslag als gevolg van de klimaatverandering

Het programma veiligheid is in negen onderwerpen opgedeeld. Om ons beleidsdoel en de ambities op het gebied van veiligheid te realiseren worden de volgende maatregelen (acties) per onderwerp in deze meerjarenperiode genomen.

1. Europese Richtlijn Overstromingsrisico's (ROR) (4.1)

Acties	Gereed
1. Actualiseren van overstromingsgevaar- en overstromingsrisicokaarten	2019
2. Actualiseren overstromingsrisicobeheerplannen voor de ROR	2020

2. Zeedijk (4.2)

Acties	Gereed
1. Binnen de Project Overstijgende Verkenning onderzoek naar kansrijke oplossingsrichtingen	2017
2. Toetsing van primaire keringen met het nieuwe wettelijke toetsings-instrumentarium	2023
3. Voorbereiding uitvoering dijkversterkingsprojecten	Vanaf 2020
4. Start uitvoering dijkversterkingsprojecten	Vanaf 2020
5. Pilot aanleg groene dijk	2017

3. Boezemkaden (4.3)

Acties	Gereed
1. Afronding eerste toetsingsronde (inclusief stabiliteit keringen met aardbevingsrisico)	2017
2. Uitvoeren verbeterwerken stabiliteit boezemkaden direct na afkeuring	2021
3. Tweede toetsingsronde alle regionale keringen, inclusief kosten-batenanalyse en voorstel stabiliteitsnorm (1:300 en 1:1000 veiligheidsklassen)	2023
4. Vaststellen norm voor de overige regionale keringen	2023

4. Lokale keringen (4.4)

Actie	Gereed
1. Samen met provincies vaststellen eisenpakket voor de lokale keringen	2018

5. Op hoogte brengen van de boezemkaden (4.5)

Acties			Gereed
1. Afronding Masterplan Kaden (47 km)			2019
	Duurswold	15 km	
	Drentsche Aa	7 km	
	Hunze	10 km	
	Oldambt-Fiemel	5 km	
	EKD boezem	10 km	

6. Bergingsgebieden (4.6)

Acties		Gereed
1. Inrichting bergingsgebied Tusschenwater 1	1,5 miljoen m^3	2017
2. Inrichting bergingsgebied Meerstad	1 miljoen m^3	2021

7. Vasthouden bovenstrooms (4.7)

Acties		Gereed
		2021
1. Water vasthouden in beekherstelprojecten in de Ruiten Aa	450.000 m^3	
2. Water vasthouden in beekherstelprojecten in de Drentsche Aa	400.000 m^3	
3. Water vasthouden in de beekherstelprojecten in de Hunze	450.000 m^3	
4. Zoeken naar ruimte voor resterende wateropgave in Westerwolde	1.100.000 m^3	

8. Schade door gravers (4.8)

Actie	Gereed
1. Vaststellen strategie voor gravers	2017

9. Calamiteitenzorg (4.9)

Acties	Gereed
1. Samen met de veiligheidsregio verhogen bewustwording bij burgers over overstromingskans en evacuatieroutes	2017[1]
2. Samen met de veiligheidsregio met inundatiefilms gemeenten helpen hun evacuatieplannen te verbeteren	2017[2]

[1] Was oorspronkelijk 2016. Het actiepunt is wel in 2016 gestart.

[2] Was oorspronkelijk 2016. Het actiepunt is wel in 2016 gestart.

Programma voldoende water

Beleidsdoel
We zorgen voor voldoende water, nu en in de toekomst, zowel in droge als in natte perioden.

De zorg voor voldoende water betekent dat wij streven naar een optimaal waterbeheer voor de functies in ons gebied. Bij de vaststelling van de gewenste waterpeilen, maken we een zorgvuldige afweging van de belangen van de diverse functies. In natte perioden voeren we water af, in droge perioden zorgen we indien mogelijk voor voldoende water. We zorgen er voor dat de wateroverlast beperkt blijft tot het afgesproken, aanvaardbare niveau. Wij voorkomen wateroverlast door bodemdaling en we geven op proactieve wijze advies aan gemeenten om wateroverlast in stedelijk gebied zoveel mogelijk te voorkomen. We onderhouden de watergangen zodanig dat de aan- en afvoerfunctie van de watergangen gegarandeerd blijft en houden daarbij zoveel mogelijk rekening met de ontwikkeling en het behoud van natuurwaarden en ecologische belangen. Tevens zorgen we voor voldoende waterdiepte voor de scheepvaart.

Ambitie voor 2021
In 2021 zijn de inundatieknelpunten opgelost. We hebben een werkwijze voor de omgang met veenoxidatiegebieden, we hebben vastgesteld hoe we omgaan met functie volgt peil in de beekdalen van Drenthe en we hebben met het Rijk, de provincies en de gebruikers afspraken gemaakt over de beschikbaarheid van water in droge perioden (voorzieningenniveau).

Het programma voldoende water is in negen onderwerpen opgedeeld. Om ons beleidsdoel en de ambities op het gebied van voldoende water te realiseren worden de volgende maatregelen (acties) per onderwerp in deze meerjarenperiode genomen.

1. Afstemming peilen op functies (5.1)

Acties	Gereed
1. Opstellen waterschapsbeleid over beekdalen Drenthe	2017
2. Nieuwe toetsing van ons watersysteem aan de inundatienormen	2018
3. Oplossing van de resterende 180 ha inundatieknelpunten	2021

2. Wateroverlast door veenoxidatie (5.2)

Acties	Gereed
1. Implementatie werkwijze voor peilbesluiten in de veenoxidatie aandachtsgebieden	2017[3]
2. Peilbesluiten in veenoxidatie aandachtsgebieden opstellen	2017
3. Samen met de provincies onderzoeken in welke gebieden er kansen liggen om veenoxidatie te vertragen en wat daarvoor moet gebeuren om dat mogelijk te maken	2017[4]

3. Wateroverlast door gas- en zoutwinning (5.3)

Acties	Gereed
1. Uitvoering maatregelen Zuidlaardermeer/Drents Diep	2021

[3] Was oorspronkelijk 2016.
[4] Was oorspronkelijk 2016.

2. Uitvoering maatregelen zoutwinning	2018
3. Update noodzakelijke maatregelen gas- en zoutwinning	2021

4. Wateroverlast stedelijk gebied (5.4)

Actie	**Gereed**
1. Samen met de gemeenten noodzakelijke maatregelen uitvoeren in het stedelijk gebied	2021

5. Droogte in de zomer/wateraanvoer (5.5)

Acties	**Gereed**
1. Flexibel peilbeheer toepassen in nieuwe woonwijken en nieuwe meren	2021
2. Bepalen van waterconserveringsmaatregelen op onder andere het Drents Plateau	2021
3. Stimuleren waterconserveringsmaatregelen	2021
4. Vaststellen voorzieningenniveau voor wateraanvoer door het waterschap	2021
5. Stimuleren van efficiënt watergebruik en verminderen watervraag	2018
6. Optimaliseren interne waterverdeling en eventueel aanpassing van infrastructuur	2021
7. Ontwikkelen van beleid voor nieuwe (industriële) gebruikers van zoet water	2020

6. Verdroogde natuurgebieden (5.6)

Acties	**Gereed**
1. Uitvoering van de restantopgave NNN voor Groningen	2021
2. Uitvoering van een deel van de verdrogingsmaatregelen binnen Natura 2000 Drentsche Aa	2021
3. Opstellen inrichtingsplan voor verdrogingsopgave Oosterbos Emmen	2018

7. Natura 2000 (5.7)

Acties	**Gereed**
1. Uitvoering revitalisering rietoevers Zuidlaardermeer (zie KRW maatregel)	2021
2. Uitvoering van beekbodemverhoging Loonerdiep/Taarloose diep, deel van Zeegserloopje en Anloërdiepje (zie KRW maatregel)	2021
3. Onderzoek samen met provincie naar eventuele beekbodemverhoging in overige beeklopen Drentsche Aa	2017

8. Grondwater (5.8)

Actie	**Gereed**
1. Samen met provincies een nota grondwaterbeheer opstellen met daarin: - beschrijving van de visie (doelen/ambities) op het beheer van het grondwater-systeem - afspraken met provincies over samenwerking - inventarisatie van problemen die op korte termijn moeten worden aangepakt - concrete acties om die problemen op te lossen.	2018

9. Onderhoud watergangen en vaarwegen (5.10)

Actie	Gereed
1. Toetsing/herziening status van watergangen en schouwsloten	2018

Programma schoon en ecologisch gezond water

Beleidsdoel

We zorgen voor schoon en ecologisch gezond water, waarin systeemspecifieke dieren en planten voorkomen.

De zorg voor ecologisch gezond water omvat een grote diversiteit aan watertypen. Dit zijn allereerst de grotere beken, kanalen en meren, waarvoor binnen de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) doelen en maatregelen zijn opgesteld. Daarnaast betreft dit zwemwater en ook het stelsel van kleinere watergangen voor de aan- en afvoer van water. Wij geven als waterschap advies aan gemeenten over stedelijke wateren en we adviseren de provincie over de zwemwaterkwaliteit. Voor ecologisch gezonde wateren zijn vooral de hydromorfologische inrichting en de fysisch-chemische samenstelling van het water van belang. Wij zorgen voor de zuivering van rioolwater. De kwaliteit van het gezuiverde water, dat op oppervlaktewater wordt geloosd, voldoet aan de wettelijke normen.

Ambitie voor 2021

In 2021 zijn de inrichtingsmaatregelen voor de KRW voor 80% gereed. We zien een duidelijke verbetering van de waterkwaliteit, de gewasbeschermingsmiddelen laten alleen nog incidentele overschrijdingen zien, de zwemwateren hebben een goede bacteriologische kwaliteit, de zuiveringen dragen bij aan het behalen van de waterkwaliteitsdoelen en op een aantal locaties leveren we indien dit economisch rendabel is energie of produceren we grondstoffen.

Het programma schoon en ecologisch gezond water is in negentien onderwerpen opgedeeld. Om ons beleidsdoel en de ambities op het gebied van schoon en ecologisch gezond water te realiseren worden de volgende maatregelen (acties) per onderwerp in deze meerjarenperiode genomen.

1. Kaderrichtlijn Water (6.1)

Acties	Gereed
1. Onderzoek naar afwenteling tussen waterlichamen	2017
2. Tussentijdse evaluatie toestand en doelbereik	2018
3. Status van het nieuwe Woldmeer (al dan niet KRW-lichaam beoordelen)	2018
4. Vaststellen nieuw maatregelenplan voor Stroomgebiedsbeheerplan 2022-2027	2021

2. Herstel van de beek (6.2)

Acties		Gereed
1. Westerwoldse Aa	15 km hermeandering	2018
2. Drentsche Aa	4 km hermeandering	2021
	3 stuks beekpeilverhoging	2021
3. Hunze	17 km hermeandering	2021

3. Natuurvriendelijke oevers in kanalen (6.3)

Acties		Gereed
1. Aanleg natuurvriendelijke oevers:		2021
Kanalen Westerwolde (waarvan 3.5 km gereed)	12 km	
Kanalen Fiemel	3,4 km	
Kanalen Oldambt (waarvan in 2015 5 km gereed)	7,5 km	
Kanalen Duurswold	2,7 km	
Kanalen Hunze/Veenkoloniën	8 km	
Noord-Willemskanaal	3 km	

4. Herstel van meren (6.4)

Acties	Gereed
1. Opstellen herstelplan Hondshalstermeer	2018
2. Opstellen inrichtingsplan Zuidlaardermeer	2018
3. Inrichting rietoevers Zuidlaardermeer	2021
4. Inrichting moeraszone Wolfsbarge II bij het Zuidlaardermeer	2021

5. Vismigratie (6.5)

Acties		Gereed
Realisering vispassages:		2018
1. Westerwolde	8 vispassages	2021
2. Drentsche Aa	2 vispassages	2021
3. Hunze	7 vispassages	

6. Nutriënten (6.6)

Acties	Gereed
1. Bepalen maatregelen reductie fosfaat-nalevering uit de bodem in Drentsche Aa en Hunze	2017
2. Bepalen van noodzaak eventuele verdere fosfaatreductie in kanaal Fiemel	2017

8. Gewasbeschermingsmiddelen (6.8)

Acties	Gereed
1. Monitoring gewasbeschermingsmiddelen op KRW-meetpunten	2021
2. Maatregelen in Glastuinbouwgebieden samen met LTO Glaskracht	2021
3. Waar mogelijk faciliteren we de aanleg van akkerranden	2021

9. Verzilting (6.10)

Acties	Gereed
1. Bepalen eventuele aanpassing meetlocatie of norm bij overschrijdingen	2018
2. Bepalen effect vermindering van doorspoeling op zoutgehalte en ecologie	2021

10. Vergunningverlening, toezicht en handhaving (6.11)

Actie	Gereed
1. Actualiseren beleidsnota vergunningverlening en handhaving op basis van nieuwe Omgevingswet	2019

11. Zuiveren (6.13)

Actie	Gereed
1. Opheffen van de rwzi Scheve Klap en aansluiten op de rwzi Delfzijl	2020
2. Doorvertaling van landelijk beleid naar mogelijke maatregelen terugdringing emissie van microverontreinigingen	2020[5]
3. Verdere ontwikkeling van de rwzi als grondstoffenfabriek voor fosfaat en stikstof	2021
4. Optimaliseren van de energieproductiemix (elektriciteit / gas) bij de rwzi's	2021

12. Visstandbeheer (6.14)

Actie	Gereed
1. Opstellen regionaal aalbeheerplan	2021

13. Exoten (6.15)

Actie	Gereed
1. Rapportage van verspreiding en effecten op KRW-doelstellingen van de Gevlekte Amerikaanse Rivierkreeft en Chinese Wolhandkrab	2021

14. Drinkwateronttrekkingsgebied (6.16)

Actie	Gereed
1. Uitvoeren afgesproken maatregelen uit Uitvoeringsprogramma oppervlaktewateronttrekkingen Drentsche Aa	2021

[5] Was oorspronkelijk 2017. Het wachten is op het ontwikkelen van landelijk beleid.

17. Zwemwater (6.17)

Actie	Gereed 2021
1. Bepalen maatregelen ter verbetering van bacteriologische waterkwaliteit	
2. Uitbreiden monitoring zwemwateren met blauwalgen	
3. Ondersteunen onderzoek zwemwater / blauwalgenproblematiek	

18. Overige wateren inclusief stedelijk water (6.18)

Acties	Gereed
1. Samen met gemeenten vaststellen voor welke stedelijke wateren een streefbeeld en maatregelenpakket wordt opgesteld	2017
2. Samen met provincies vaststellen aanpak specifieke wateren met hoge ecologische waarde	2017

19. Waterketen (6.19)

Acties	Gereed
1. Opstelling integrale afvalwaterbeleidsplannen	2019
2. Invoering integraal meet- en monitoringssysteem	2019

Programma water en ruimtelijke ordening

Beleidsdoel

We zorgen voor een optimale afstemming tussen water en ruimtelijke ordening en borgen daarbij dat water een meesturende rol heeft in de ruimtelijke ordening.

Ruimtelijke ordening en waterbeheer hebben grote invloed op elkaar. Vroeger moest het water zich aanpassen aan de eisen van de ruimtelijke ordening en de diverse gebruiksfuncties zo goed mogelijk faciliteren. Recente waterproblemen toonden aan dat we wateropgaven niet meer alleen met technische ingrepen kunnen oplossen, maar dat we meer en meer van natuurlijke processen gebruik moeten maken. Dat vraagt echter om ruimte. Bovendien is het onverstandig om zonder meer ruimtelijke bestemmingen te plannen, die op het gebied van waterbeheer niet toekomstbestendig zijn en op een later tijdstip tot extra maatschappelijke ingrepen en kosten leiden. Daarnaast biedt de combinatie met water kansen voor andere maatschappelijke domeinen, bijvoorbeeld recreatie en toerisme. Kortom, water stelt eisen en beperkingen aan de ruimtelijke inrichting, maar biedt aan de andere kant ook mogelijkheden. Om dat bij de ontwikkeling van ruimtelijke visies en plannen goed tot zijn recht te laten komen, is een vroegtijdige, meedenkende en toetsende benadering vanuit het waterschap en samenwerking met provincie en gemeente essentieel. Door de OESO is onlangs een rapport over het waterbeheer in Nederland uitgebracht waarbij ook gewezen is op versterking van de relaties tussen water, landgebruik en ruimtelijke ordening (o.a. integrale gebiedsgerichte aanpak). De door de OESO gesignaleerde versterking van de relaties tussen water, ruimtelijke ordening en landgebruik onderschrijven wij en daar willen we in de praktijk ook naar handelen.

Ambitie voor 2021

In 2021 zijn we vroegtijdig betrokken bij alle ruimtelijke ontwikkelingen en keuzen die relevant voor ons zijn. Klimaatbestendigheid en waterveiligheid zijn volwaardig ingebed in alle ruimtelijke visies en plannen die ons beheergebied raken. Tevens is er samen met de provincies bepaald in welke situaties we het principe van functie volgt peil hanteren in plaats van peil volgt functie.

Het programma water en ruimtelijke ordening is in twee onderwerpen opgedeeld. Om ons beleidsdoel en de ambities op het gebied van water en ruimtelijke ordening te realiseren worden de volgende maatregelen (acties) per onderwerp in deze meerjarenperiode genomen.

1. Prominentere rol voor water (7.1)

Acties	Gereed
1. Samen met gemeenten en provincie uitwerken beleid voor ruimtelijke adaptatie conform afspraken uit Deltaprogramma	2020
2. Intensivering van ons relatiebeheer met provincies en gemeenten om een vroegtijdige, kansen scheppende en optimale afstemming tussen water en r.o.-functies te realiseren	2021

2. Houdbaarheid "peil volgt functie" (7.2)

Actie	Gereed
1. Samen met de provincies werken we een strategie uit rond de discussie 'peil volgt functie – functie volgt peil'	2017[6]

[6] Was oorspronkelijk 2016.

Kosten per programma op kostensoort
(bedragen x € 1.000)

	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
Veiligheid				
Kapitaallasten	4.924	5.189	5.296	5.361
Personeelslasten	1.533	1.565	1.597	1.629
Overige lasten/baten	5.091	5.192	5.288	5.383
Totaal	11.548	11.946	12.181	12.373
Watersystemen				
Kapitaallasten	16.092	15.644	15.610	14.784
Personeelslasten	13.434	13.710	13.972	14.247
Overige lasten/baten	26.236	25.656	25.864	26.253
Totaal	55.762	55.010	55.446	55.284
Organisatie				
Kapitaallasten	1.223	1.289	1.225	1.166
Personeelslasten	10.225	10.428	10.617	10.815
Overige lasten/baten	12.968	12.912	13.222	13.190
	24.416	24.629	25.064	25.171
waarvan doorberekend	5.358	5.375	5.337	5.304
Totaal	19.058	19.254	19.727	19.867
Totaal programma's	**86.368**	**86.210**	**87.354**	**87.524**
Inzet reserves	-1.799	-1.575	-2.100	-1.630
	84.569	**84.635**	**85.254**	**85.894**

Investeringsuitgaven per programma
(bedragen x € 1000,-)

	2017	2018	2019	2020
Veiligheid	5.865	5.146	6.83	4.766
Watersystemen	9.590	17.021	14.194	15.575
Organisatie	1.290	420	1.150	570
Totaal	**16.745**	**22.587**	**21.427**	**20.911**

In bijlage I (het meerjareninvesteringsschema 2017 – 2020) staan alle geplande investeringen.

HOOFDSTUK 2. Beschouwingen bij de meerjarenraming 2017 – 2020

Hoofdstuk 2 van de meerjarenraming is onderverdeeld in een aantal paragrafen die deels zijn voorgeschreven in het Waterschapsbesluit. De volgende onderwerpen worden behandeld.

a. Ontwikkelingen
b. Uitgangspunten en normen
c. De meerjarenraming 2017 - 2020 in cijfers
d. De ontwikkeling van de waterschapsbelastingen
e. Weerstandsvermogen
f. Risicoparagraaf
g. Investeringsprogramma
h. Financiering

A. Ontwikkelingen

Algemeen
Het economisch herstel in Nederland houdt de komende jaren aan. Volgens de middellange termijn verkenning 2018 -2021van het CPB bedraagt de gemiddelde groei van het BBP 1,8%. Hierdoor verbetert ook de financiële positie van de overheid. Een klein overschot op het EMU-saldo komt in deze periode (weer) in beeld. Ook is de verwachting dat de inflatie- en de renteontwikkeling gematigd blijft. De werkloosheid daalt de komende periode.

De lastenstijging de komende jaren is bij ons naar verwachting laag; gemiddeld 0,4%. Dit komt niet alleen door de hiervoor genoemde gunstige externe ontwikkelingen. We zijn ook zelf bezig. Goede dingen doen, tegen lage kosten en samenwerking blijven zoeken. In deze MJR hebben wij voor € 1,5 mln. aan besparingen verwerkt. Ook is een aantal intensiveringen opgenomen (sneller monitoring, 1 miljoen per jaar voor duurzaamheid, extra budget voor communicatie). Hiermee geven we de uitvoering van het coalitieakkoord verder vorm.

Coalitieakkoord
Vanuit het coalitieakkoord is dit jaar een aantal zaken in gang gezet. Vanaf volgend jaar zijn de eerste resultaten zichtbaar, bijvoorbeeld bij dierenwelzijn, communicatie, energie, slib- en zuiveringsstrategie en stedelijk waterbeheer. Maar ook de samenwerking in de waterketen krijgt verder vorm.

EMU-saldo
Voor 2016 wordt als landelijk EMU-saldo een tekort verwacht van 1,6%. Het aandeel van de decentrale overheden (gemeenten, provincies en waterschappen) hierin is ongeveer 0,3%. Het streven van het kabinet is er nog steeds op gericht een EMU-saldo van om en nabij de nul procent. Een recente berekening van het Centraal Planbureau (CPB) laten zien dat nul procent in 2020 bereikt zou kunnen worden.
De decentrale overheden moeten – naar evenredigheid – bijdragen in een verlaging van het EMU-saldo. Momenteel bedraagt het toegestane EMU-saldo voor decentrale overheden -0,4%. Het aandeel van de waterschappen hierin is -0,06%. Volgens de berekening van het CPB is een verlaging van het aandeel van de decentrale overheden naar -0,2% mogelijk, met mogelijk ook een verlaging van het aandeel van de waterschappen hierin.

Concrete afspraken over een verdere verlaging van het aandeel van de waterschappen zijn nog niet gemaakt. Die zullen dit najaar bekend zijn. Bij het opstellen van de begroting 2017 nemen we die informatie op.
Ter informatie treft u hierna het verloop van ons EMU-saldo voor de jaren 2017 – 2020 op basis van deze meerjarenraming.

Verloop EMU-saldo

(bedragen x € 1000,-)

	2017	2018	2019	2020
EMU exploitatiesaldo	- 2.911	- 2.636	- 3.118	- 2.614
Investeringen	- 15.000	- 15.000	- 15.000	- 15.000
Afschrijvingen	17.863	17.872	17.984	17.331
Invloed voorzieningen	770	750	725	710
EMU saldo	**722**	**986**	**591**	**427**
referentiewaarde	**-13.800**	**-13.800**	**-13.800**	**-13.800**

Ons waterschap heeft in structurele zin een positief EMU-saldo. Dit komt vooral doordat we jaarlijks meer afschrijven dan investeren. Dit als gevolg van de in het verleden gerealiseerde hoge investeringsvolumes (tot € 40 miljoen per jaar) door met name investeringen in onze zuiveringen.
De referentiewaarde geeft aan wat voor ons waterschap het toegestane EMU-saldo is. Deze waarde wordt door de Unie van Waterschappen voor alle waterschappen berekend op basis van het toegestane EMU-saldo voor de sector (-0,06%). Landelijk wordt niet gestuurd op de referentiewaarde per waterschap, maar deze waarde geeft wel goed weer waar we als waterschap "staan".

De betekenis van het EMU-saldo voor ons is dat een laag toegestaan tekort (of zelfs geen tekort!) de hoogte van de investeringen voor de waterschappen kan beïnvloeden.

B. Uitgangspunten en normen

Uitgangspunten voor de MJR 2017 – 2020 zijn de volgende door het algemeen bestuur vastgestelde documenten:

- de meerjarenraming van vorig jaar: de MJR 2016 – 2019 (AB juni 2015)
- de begroting 2016 (AB november 2015)
- het beheerprogramma 2016-2021
- het coalitieakkoord 2015 - 2019

in financieel opzicht is de centrale gedachte bij deze documenten de lastenstijging te beperken en schommelingen in tarieven tegen te gaan. Hiervoor worden vooral de beschikbare algemene reserves variabel ingezet.

Voor de berekeningen van de jaarschijven 2017 – 2020 zijn de hieronder genoemde normen gehanteerd.

Kapitaallasten
De kapitaallasten in de MJR zijn gebaseerd op een investeringsvolume van € 15 miljoen per jaar. Het renteomslagpercentage is 3,2%. De verwachting is dat de rente de komende jaren laag blijft, of wellicht licht zal stijgen.

In de als bijlage opgenomen MJI 2017 – 2020 staat de werkvoorraad aan investeringsuitgaven per jaar gepland.

Personeelslasten
Formatie
De formatie is gehandhaafd op 317,5 FTE. De ze formatie gaat uit van een minimale formatieve opzet. In deze meerjarenperiode zullen we in 2016 / 2017 een SPP III uitbrengen waarin we de benodigde formatie in beeld brengen en afzetten tegen de dan beschikbare formatie.

Loonkosten
In de MJR is gerekend met 2,5% stijging van de loonsom per jaar. Met dit percentage kunnen naar verwachting reguliere ontwikkelingen, zoals de prestatietoeslag (voorheen uitloopregels), aanpassingen in de sociale lasten (o.a. zorg- en pensioenpremies) en de verhoging van de salarissen (cao-uitkomsten) worden betaald.

De ontwikkeling van de pensioenpremies zijn onzeker. Momenteel bedraagt de dekkingsgraad van het ABP 90,4% (31 maart 2016). Een blijvend lage dekkingsgraad kan leiden tot het verlagen van pensioenen. Ook het verder verhogen van de pensioenpremies blijft in beeld. Op 1 april 2016 is de pensioenpremie met 1% verhoogd. Deze verhoging is in de berekeningen verwerkt.

Prijzen
Bij het bepalen van het percentage zoeken we aansluiting bij de inflatieverwachting van het Centraal Planbureau (CPB). Dit voorjaar heeft het CPB een "middellange termijn verkenning" uitgebracht met het oog op de Tweede Kamer verkiezingen van volgend jaar. De verwachte prijsstijgingen volgen wij. Het CPB berekent voor 2017 een inflatie van (afgerond) 1%, voor de jaren daarna van 1,5%.

C. De meerjarenraming 2017 – 2020 in cijfers

C1. Uitkomsten meerjarenbegroting

Een van de uitgangspunten bij het opstellen van de MJR is te proberen een lage, maar vooral stabiele lastenontwikkeling te realiseren. Zowel voor de totale begroting als de begroting per taak. Het streven is bovendien om per taak eenzelfde (hoge) lastenontwikkeling te bereiken. Vooral dat laatste vergt veel inspanning en creativiteit. Lastenontwikkelingen per taak worden bepaald door gerealiseerde investeringen en benutte kansen. Die lopen per taak niet gelijk op. Het merendeel van onze investeringen wordt voor de taak watersysteembeheer gemaakt. Als gevolg hiervan loopt de lastenontwikkeling per taak uiteen. Door onze algemene reserves variabel in te zetten proberen we per taak nog wel een stabiele lastenontwikkeling te bereiken.

Lastenontwikkeling in procenten (met inzet reserves)

	2017	**2018**	**2019**	**2020**
Totaal	0,0%	0,1%	0,7%	0,8%
Per taak				
- Watersysteembeheer	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%
- Zuiveringsbeheer	-1,9%	-1,9%	-0,7%	-0,6%

Het coalitieakkoord streeft onder andere een geleidelijke lastenontwikkeling na. We streven ernaar de stijging te beperken tot het inflatieniveau. Een lagere stijging mag altijd, een hogere stijging moet goed onderbouwd zijn.
In deze meerjarenperiode zitten we onder het verwachte inflatieniveau. Gemiddeld stijgen de lasten met 0,4% per jaar.
Deze lastenontwikkeling per taak is bereikt door onze beschikbare reserves maximaal in te zetten. Dat wil zeggen in 2020 bereiken de beide algemene reserves de minimaal gewenste omvang, zie de paragraaf weerstandsvermogen en de risicoparagraaf.
In de cijfers hieronder wordt de ontwikkeling van de meerjarenraming op kostensoorten weergegeven, gevolgd door een globale toelichting.

Meerjarenraming naar kosten- en opbrengstensoorten
(bedragen x € 1.000)

kostensoort	**begroting 2017**	**begroting 2018**	**begroting 2019**	**begroting 2020**
kapitaallasten	25.167	25.051	25.038	24.270
personeelslasten	24.420	25.019	25.633	26.262
goederen en diensten door derden	39.348	38.589	39.049	39.301
toevoeging aan voorzieningen	770	750	725	710
onvoorzien	108	108	109	109
stelpost besparing	0	0	0	0

totaal lasten	**89.813**	**89.517**	**90.554**	**90.652**
baten	-2.333	-2.246	-2.182	-2.144
onttrekking bestemmingsreserves	-1.112	-1.061	-1.018	-984
netto lasten	**86.368**	**86.210**	**87.354**	**87.524**
inzet reserves	-1.799	-1.575	-2.100	-1.630
te dekken door watersysteem- en zuiveringsheffing	**84.569**	**84.635**	**85.254**	**85.894**
stijging (absoluut)	24	66	619	640
stijging (in procenten)	0,0%	0,1%	0,7%	0,8%

Belangrijke wijzigingen die in deze cijferopstelling zijn verwerkt:

- Uitgangspunt is geweest dat per 1 januari 2018 het nieuwe belastingkantoor een feit is. Dit kantoor bestaat uit Hefpunt en de afdeling belastingen van de gemeente Groningen. De werknaam is NBK (Noordelijk Belastingkantoor).
  De ten laste van ons waterschap komende transitiekosten (€ 1.040.000,-) hebben we gespreid over 2017, 2018 en 2019 in de MJR verwerkt. De verwachting is dat eind 2019 geen transitiekosten meer in rekening hoeven te worden gebracht. In 2018 gaan we ervan uit dat onze structurele bijdrage aan het NBK € 284.000,- lager is dan onze bijdrage aan Hefpunt.
- Om het invoeren van de Omgevingswet per 1 januari 2018 vlot te laten verlopen is een jaarbudget opgenomen van € 100.000,-. Hiermee kan hulp en ondersteuning worden gefinancierd.
- Tot en met 2019 is een stelpost besparingen in de MJR verwerkt van € 500.000,-. De stelpost is voor alle jaren ingevuld met concrete besparingen. Op hoofdlijnen ziet de invulling er als volgt uit:

Kantoorautomatisering / telefonie / licenties	€ 150.000,-
Noordelijk belastingkantoor (vanaf 2018)	€ 284.000,-
Slibtransport	€ 100.000,-
Effect slibstrategie (vanaf 2018)	€ 296.000,-
Energie / brandstof	€ 261.000,-
HEI-project	€ 140.000,-
Onvoorzien	€ 100.000,-
Chemicaliën	€ 100.000,-
Overige	€ 69.000,-

- In deze MJR gaan we ervan uit dat we per 1 januari 2018 weer toetreden tot Het Waterschapshuis (HWH). Op basis van de nu beschikbare gegevens stijgt hierdoor onze bijdrage aan HWH met € 65.000,-.

- Voor duurzaamheidsmaatregelen is rekening gehouden met jaarlijks € 1 miljoen aan investeringsuitgaven. Via concrete voorstellen stelt uw algemeen bestuur middelen beschikbaar.
- Als intensivering van ons communicatiebeleid (accent coalitieakkoord) is jaarlijks € 50.000,- extra in de exploitatiebegroting opgenomen.
- Totaal is voor de hele meerjarenperiode € 7 miljoen aan algemene reserves ingezet om de lastenstijging te beperken.

C2. Lastenontwikkeling in perspectief

Een van de uitkomsten van het Bestuursakkoord Water (BAW) uit 2011 is dat de ontwikkeling van de lokale lasten in beeld gebracht moet worden. Het doel hiervan is te volgen of de waterschappen de verwachte doelmatigheidswinst in 2020 realiseren en of de waterschappen inderdaad een gematigde lastenontwikkeling kennen.
Landelijk is afgesproken dat de lasten per waterschap vanaf 2010 maximaal met 2,7% exclusief inflatie per jaar mogen stijgen. Dit percentage is een gemiddelde. Dit percentage is in 2014 verlaagd naar 2,5%. Met deze 2,5% moet elk waterschap de kosten van de MURA, de HWBP, de KRW en WB21 opgaven en overige ontwikkelingen betalen. In de 2,5% is opgenomen de gerealiseerde besparingen in bijvoorbeeld de afvalwaterketen. Daarnaast mogen de lokale lasten stijgen met de reguliere loon- en prijsstijgingen. Bij een loon- en prijsstijging van gemiddeld 2 % bedraagt de totale lokale lastenstijging hiermee ongeveer 4,5% per jaar.
Zolang de lastenstijging onder de afgesproken 2,5% (excl. inflatie) per jaar blijft voldoet het waterschap aan de norm. Als alle waterschappen aan de norm voldoen hebben we als collectief de afgesproken doelmatigheidswinst in 2020 gerealiseerd.

De landelijke trend is dat we als waterschappen ruim onder de toegestane lastenontwikkeling blijven. Met een gemiddelde lastenstijging van ongeveer 0,4% voldoen wij ruimschoots aan deze norm.

C3. Inzet reserves

De omvang van de algemene reserves per 1 januari 2017 is als volgt:

Taak	**Stand per 1 januari 2017 (incl. VJR 2016)**	**Minimum omvang (basis: risico-inventarisatie)**	**Meer / minder t.o.v. Minimumomvang**
Watersysteembeheer	8.338.000	1.145.000	4.022.000
Zuiveringsbeheer	779.000	855.000	-76.000
Totalen	**9.117.000**	**2.000.000**	**3.946.000**

Omvang risico's
Op basis van de jaarlijkse actualisatie van de risico-inventarisatie bij de begroting 2016 (aangepast bij de jaarrekening 2015) is de minimale omvang van de reservepositie vastgesteld op € 2 miljoen. Hierin is geen verandering opgetreden. Zie verder de toelichting bij de risicoparagraaf.

Inzet reserves
Uitgangspunt bij het inzetten van reserves is dat de minimaal gewenste omvang (zie de tabel hierboven) binnen de meerjarenperiode in beeld blijft.

Om een stabiele lastenontwikkeling voor de taak watersysteembeheer te realiseren zal € 7.104.000,- aan de algemene reserve moeten worden onttrokken. In 2020 bedraagt de algemene reserve dan nog € 1.158.000,-. Het minimumniveau is dan bereikt.
Voor de taak zuiveringsbeheer is de stand momenteel lager dan het gewenste minimumniveau. In 2017 wordt € 76.000,- aan de algemene reserve toegevoegd. De gewenste minimumomvang is dan bereikt. In 2018 wordt € 250.000,- aan de algemene reserve toegevoegd en het jaar erop weer onttrokken. Hierdoor kunnen de lasten voor het zuiveringsbeheer gelijkmatiger dalen.

D. De ontwikkeling van de waterschapsbelastingen

In november 2013 is de kostentoedelingsverordening watersysteembeheer voor het laatst herzien. Op dit moment, bij de huidige kostentoedelingsverordening, ziet de verdeling over de categorieën er als volgt uit:

Categorie:	
Ingezetenen	29%
Gebouwd	49,6%
Ongebouwd	21,2%
Natuur	0,2%

In 2018 wordt bezien hoe met de verdeling recht wordt gedaan aan de dan geldende realiteit.

Voor het zuiveringsbeheer worden de kosten verdeeld op basis van het aantal vervuilingseenheden.

Eenheden
Voor het bepalen van de tarieven zijn niet alleen de kosten van belang ook de heffingsmaatstaven (het noemereffect) spelen een rol.
In deze MJR is voor de watersysteemheffing gebouwd uitgegaan van het jaarlijks stijgen van de WOZ-waarde van 1,5%.

In deze meerjarenraming is gerekend met 35.000 hectares natuur in 2017. In de jaren daarna gaan we uit van een lichte stijging van 100 hectare per jaar. De verwachting is dat de omvang van natuur toeneemt. Het effect van de kap van productiebos is hierin verwerkt.

Uiteindelijk is gerekend met de volgende eenheden:

		2016	2017	2018	2019	2020
Watersysteemheffing	Maatstaf					
Ingezetenen	Hoofdbewoner	178.500	178.000	178.300	178.600	178.900
Gebouwd (basis)	WOZ-waarde	€ 38,9 mrd	€ 40 mrd	€ 40,5 mrd	€ 41,2 mrd	€ 41,8 mrd
Gebouwd (buitendijks)	WOZ-waarde	€ 29 mln	€ 24 mln	€ 25 mln	€ 25 mln	€ 25 mln
Ongebouwd (basis)	Hectare	133.500	134.850	134.500	134.150	133.800
Ongebouwd wegen	Hectare	9.500	8.500	8.500	8.500	8.500
Ongebouwd (buitendijks)	Hectare	175	175	175	175	175
Natuur	Hectare	34.900	35.000	35.100	35.200	35.300
Verontreinigingsheffing	VE	4.500	4.500	4.500	4.500	4.500
Zuiveringsheffing	VE	544.575	542.150	542.850	543.550	544.250

Opmerking
Het aantal ingezetenen is niet gelijk aan het aantal inwoners van ons beheergebied. Dit kan betekenen dat ondanks een bevolkingskrimp een lichte stijging van het aantal ingezetenen (vooral meer eenpersoonshuishoudens) mogelijk is. De lichte daling van het aantal vervuilingseenheden in 2017 is het gevolg van de ingevoerde automatische ontheffing van zuiveringsheffing bij een verhuizing naar een ander waterschap.

Belastingtarieven 2017 - 2020
De beeldvorming van het waterschap wordt voor een deel bepaald door de ontwikkeling van de tarieven. Grote schommelingen in de tariefontwikkeling zijn niet gewenst.
Onderkend moet wel worden dat we op met name de noemereffecten geen invloed hebben. Ons streven is er dan ook meer op gericht de ingezette koers van kosten(lasten)beheersing voort te zetten.

Hierna wordt per taak de kostenontwikkelingen en de tariefontwikkelingen tot en met 2020 aangegeven.

Meerjarenraming watersysteembeheer
(bedragen x € 1.000)

	begroting 2017	**begroting 2018**	**begroting 2019**	**begroting 2020**
Netto kosten	45.001	45.731	46.579	47.205
Bedrag voor onvoorzien	56	56	58	59
Kosten kwijtschelding	732	754	776	791
Stelpost besparing	0	0	0	0
Onttrekking bestemmingsreserves	-1.112	-1.061	-1.018	-984
Netto lasten	**44.677**	**45.480**	**46.395**	**47.071**
Inzet algemene reserve	-1.875	-1.825	-1.850	-1.630
Te ontvangen belastingopbrengst	**42.802**	**43.655**	**44.545**	**45.441**
Stijging in procenten	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%

Tarieven 2016 - 2020	**Tarieven 2016**	**begroting 2017**	**begroting 2018**	**begroting 2019**	**begroting 2020**
Watersysteemheffing:					
ingezetenen	69,82	71,31	72,49	73,84	75,06
gebouwd (basis)	0,05286%	0,05262%	0,05289%	0,05317%	0,05343%
gebouwd (buitendijks)	0,01524%	0,01535%	0,01522%	0,01527%	0,01509%
ongebouwd (basis)	55,63	56,79	58,29	59,67	61,28
ongebouwd (wegen)	110,43	112,67	115,73	118,48	121,80
ongebouwd (buitendijks)	14,53	14,88	15,21	15,55	15,89
natuur	3,08	3,21	3,19	3,24	3,20
Verontreinigingsheffing	78,19	77,04	75,48	74,89	74,32

Meerjarenraming zuiveringsbeheer
(bedragen x € 1.000)

	begroting 2017	begroting 2018	begroting 2019	begroting 2020
Netto kosten	40.006	38.998	39.179	38.638
Bedrag voor onvoorzien	52	51	51	51
Kosten kwijtschelding	1.633	1.681	1.729	1.764
Stelpost besparing	0	0	0	0
Netto lasten	**41.691**	**40.730**	**40.959**	**40.453**
Dotatie algemene reserve	76	250	-250	0
Te ontvangen belastingopbrengst	**41.767**	**40.980**	**40.709**	**40.453**
Stijging/daling in procenten	-1,9%	-1,9%	-0,7%	-0,6%

Tarief 2016 – 2020	Tarief 2016	begroting 2017	begroting 2018	begroting 2019	begroting 2020
Zuiveringsheffing	78,19	77,04	75,48	74,89	74,32

Doordat niet iedereen in dezelfde mate voor beide taken betaalt treden verschillen op in de lastenontwikkeling per categorie belastingbetalers. Hieronder wordt dit effect in procenten aangegeven.

Effecten tarieven op voorbeeldbelastingbetalers

	2017	2018	2019	2020
Gezin met een huurhuis	-0,6%	-1,2%	-0,1%	-0,2%
Gezin met een eigen woning	-0,1%	-0,2%	0,5%	0,5%
Gezin met een agrarisch bedrijf	1,9%	2,4%	2,2%	2,5%
MKB bedrijf	0,0%	0,3%	0,9%	0,9%
Industrieel bedrijf	-1,3%	-1,7%	-0,5%	-0,5%

Bij de voorbeeldbelastingbetalers zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd (basis 2016):

Gezin met een huurhuis: 3 VE

Gezin met een eigen woning: 3 VE, WOZ-waarde € 250.000,-

Gezin met een agrarisch bedrijf: 3 VE, WOZ-waarde € 400.000,-, 80 hectare landbouwgrond

MKB bedrijf: 10 VE, WOZ-waarde € 2.000.000,-

Industrieel bedrijf: 800 VE, WOZ-waarde € 10.000.000,-

Over het algemeen volgen de tarieven de lastenontwikkeling per taak. De verschillen worden duidelijk bij onze "voorbeeld belastingbetalers".
Door veranderingen in de heffingseenheden (aantal ingezetenen, hectares ongebouwd etc.) treden onderling wel verschillen op. Hier speelt mee dat het aantal eenheden (hectares) bij ongebouwd jaarlijks afneemt. Bij de overige belastingcategorieën stijgt het aantal eenheden (WOZ-waarde, aantal ingezetenen). Bij een verlaging van het aantal eenheden, stijgt het tarief per eenheid.

Ook speelt hierin een rol dat het effect van een lager tarief bij het zuiveringsbeheer (van € 78,- in 2016 naar € 74,- in 2020) niet zwaar "meetelt" bij het agrarisch bedrijf. De belastingaanslag van een agrarisch bedrijf heeft vooral betrekking op de watersysteemheffing ongebouwd.

E. Weerstandsvermogen

De algemene reserves worden vooral gebruikt als algemeen weerstandsvermogen. Het hebben van voldoende eigen vermogen stelt ons in staat financiële tegenvallers, zoals beschreven in de risicoparagraaf bij de begroting, op te kunnen vangen zodra ze zich voordoen.
Uitgangspunt is de omvang van deze reserves in overeenstemming te brengen met het in ons Financieel Statuut gebruikte uitgangspunt dat de reservepositie per taak ligt binnen de bandbreedte van het vastgestelde minimum en maximum.
Al een aantal jaren is ons beleid hierin aangepast. Het handhaven van reserves op het minimaal gewenste niveau is nu het uitgangspunt.

In de tabel hieronder zijn de meest actuele gegevens verwerkt. Gegevens gebaseerd op een jaarlijkse lastenstijging van 2,0% bij het watersysteembeheer en een gemiddelde lastendaling van 1,3% bij het zuiveringsbeheer. Eerst wordt de actuele stand weergegeven, daarna het verloop van de stand over de meerjarenperiode. Jaarlijks wordt bij de begroting een concreet voorstel gedaan hoe om te gaan met de algemene reserves.

Omvang reserves
Volgens deze meerjarenraming ziet het verloop van de algemene reserves er als volgt uit:

Tabel verloop algemene reserves 2017 – 2020 (per 31/12)

	2017	2018	2019	2020
Watersysteembeheer	8.338.000	6.463.000	4.638.000	2.788.000
Onttrekking/toevoeging	-1.875.000	-1.825.000	-1.850.000	-1.630.000
Saldo per 31/12	**6.463.000**	**4.638.000**	**2.788.000**	**1.158.000**
				Minimum 1.145.000
Zuiveringsbeheer	779.000	855.000	1.105.000	855.000
Onttrekking/toevoeging	76.000	250.000	-250.000	
Saldo per 31/12	**855.000**	**1.105.000**	**855.000**	**855.000**
				Minimum 855.000

Beide algemene reserves zijn aan het eind van deze meerjarenperiode op het gewenste minimum niveau gebracht.

F. Risicoparagraaf

Feitelijk worden twee soorten risico's onderkend. Algemene risico's, dat zijn risico's die zich altijd voor zouden kunnen doen. Denk aan overstromingen, het uitvallen van een zuivering enz. Daarnaast is een aantal specifieke risico's benoemd. Dergelijke risico's worden in de risicoparagraaf bij de meerjarenraming, de begroting en de jaarrekening opgenomen.

Hieronder worden de specifiek benoemde risico's nader toegelicht. Op de algemene risico's wordt verder niet ingegaan. Wel wordt afzonderlijk ingegaan op een aantal onzekerheden. Deze worden niet gebruikt om de omvang van de algemene reserves te bepalen. Wij vinden dat ze als risico (onzekerheid) hier wel genoemd moeten worden. Het kan zijn dat dergelijke onzekerheden in de toekomst een incidenteel beroep op de algemene middelen vergen.

De laatste actualisatie vond plaats bij de jaarrekening 2015. In deze jaarrekening (AB 25 mei 2016) zijn de volgende risico's opgenomen:

- Veenkoloniale afvalwaterleiding VKA (R)
- Juridische procedures (O)
- Toetsing regionale keringen (O)
- Toetsing primaire kering op aardbevingsbelasting (O)
- Fonds Oude leidingen (O)

Ten opzichte van de jaarrekening 2015 zijn geen veranderingen opgetreden in aantal, aard en omvang van de risico's en onzekerheden.

RISICO'S

- **Veenkoloniale afvalwaterleiding (VKA)**
  Voor de afvoer van het afvalwater uit de Veenkoloniën is in het verleden een afvalwaterleiding naar de Waddenzee aangelegd. De lozingen van afvalwater die middels reguliere technieken kunnen worden gezuiverd vindt inmiddels niet meer plaats op deze leiding. Op deze leiding wordt momenteel door enkele bedrijven alleen nog zout water geloosd. De huidige situatie is dat er een leiding ligt die eigendom is van het waterschap en die door de bedrijfsvoering een risico vormt. De risico's zijn tweeledig: op de eerste plaats is er het milieurisico van een lekkage van zout water en ten tweede is er een financieel risico in de vorm van reparatiekosten en de gevolgen van het stilleggen van de productie van de aangesloten bedrijven.
  Op dit moment wordt daarnaast een onderzoek naar de aardbevingsbestendigheid van de leiding uitgevoerd. Er is twijfel of deze asbest cement leiding wel tegen schokken vanuit een aardbeving bestand is.

  Het waterschap beschouwt de VKA niet als een overheidstaak en wil de integrale kosten bij de gebruikers in rekening brengen. Het betreft de exploitatiekosten en te zijner tijd ook de vervangingskosten van de leiding. Of er in dit geval sprake is van een publieke taak verschilt het waterschap van mening met de bedrijven die van de VKA gebruik maken. Om dit geschil te beslechten is bij de rechter een oordeel gevraagd over deze kwestie. De rechtbank heeft op 10 februari 2016 vonnis gewezen. Daarin stelt de rechtbank vast dat het beheer en onderhoud van de VKA geen publieke taak van het waterschap is, maar ook dat het huidig gebruik van de VKA niet onrechtmatig is. De rechtbank geeft partijen sterk in overweging om weer in overleg te treden over voortgezet gebruik van de VKA. De bedrijven zijn in beroep gaan.

ONZEKERHEDEN

- **Toetsing regionale keringen**
  Het Masterplan Kaden zorgt ervoor dat de regionale kaden in ons beheergebied weer voldoen aan de hoogtenormen. Hiervoor is jaarlijks groot onderhoud nodig aan een deel van de kaden. De provincie Groningen heeft in 2014 de uitgangspunten voor het toetsen van de regionale

keringen vastgesteld.
Voor de boezemkeringen is voor het eerst een formele toetsing (zoals bij de zeedijk) gestart, waarbij naast op hoogte ook wordt getoetst op: macro- en microstabiliteit, piping/heave, bekleding en dergelijke. Op dit moment is de Eemskanaal kade zuidzijde geavanceerd getoetst en goedgekeurd. Aangezien deze wijze van toetsen in Nederland voor de eerste keer volledig is uitgevoerd wordt de ENW (Expertise Netwerk Waterveiligheid) gevraagd deze geavanceerde toetsing te beoordelen zodat er zekerheid is over de juistheid van de uitkomsten hiervan. In vervolg op deze beoordeling wordt in 2016 een tweede rapportage verstrekt. Vanuit de uitkomsten van de geavanceerde toetsingen zal duidelijk worden welke maatregelen tegen welke kosten noodzakelijk zijn om de stabiliteit van de regionale kaden te garanderen. Mede vanwege de risico's door aardbevingen is besloten de toetsing te versnellen. De aardbevingsonderzoeken hebben geen extra afkeuring tot gevolg tot dit moment, dit betekent dat de onderzochte keringen niet zullen bezwijken bij een aardbeving maar (geringe) schade is niet uitgesloten.
In 2016 willen we via een soort scan toetsing een globaal inzicht hebben in de mogelijke toets uitkomsten van alle regionale keringen. Per afgekeurd kadetraject zal er een verbetermaatregel worden uitgewerkt en als project op dat moment in de meerjarenbegroting worden opgenomen.
Intussen zijn voor de boezemkades bij het Winschoterdiep, de Pekel Aa en Tusschenklappen investeringen opgenomen in de MJI voor in totaal € 7 miljoen.

- **Juridische procedures**
  Momenteel is het waterschap in een aantal juridische procedures verwikkeld. De verschillende zaken bevinden zich in diverse stadia van de procedure (claims, beroep of hoger beroep). De procedures hebben betrekking op verschillende aansprakelijkheden, zoals nadeelcompensatie, meerwerk of schade. Onze inschatting is dat de procedures niet in ons nadeel zullen uitvallen.

- **Toetsing primaire kering op aardbevingsbelasting**
  In het eerste halfjaar van 2016 willen we (volgens de huidige planning) een toets op de stabiliteit van de primaire kering uitvoeren met betrekking tot de aardbevingen. Bij een afkeuring kan dat betekenen dat ook voor onze primaire kering versneld een versterkingsmaatregel moet worden uitgevoerd. De kans op een afkeuring lijkt gering maar kan niet worden uitgesloten.

- **Fonds oude leidingen**
  Het Fonds Oude Leidingen maakt onderdeel uit van de Gemeenschappelijke Regeling met waterschap Noorderzijlvest en is bedoeld voor het opruimen van oude en buiten gebruik gestelde persleidingen. Het fonds wordt gevoed via het rendement op het fonds. Het fonds wordt beheerd door Noorderzijlvest. De omvang van het fonds wordt momenteel voldoende geacht om de resterende leidingen te zijner tijd te verwijderen. Als de omvang van het fonds ontoereikend is dragen beide waterschappen naar evenredigheid bij in de kosten.

G. Investeringsprogramma

In deze meerjarenperiode wordt voor 2017 tot en met 2020 rekening gehouden met de kapitaallasten behorende bij een totaal investeringsvolume van netto € 60 miljoen (netto € 15 miljoen per jaar).
Voor de jaren 2017 – 2020 is rekening gehouden met de voor die jaren geplande investeringsuitgaven volgens het beheerprogramma 2016 – 2021. Dit betreft vooral KRW maatregelen. Hiervoor is door het

algemeen bestuur onder andere een krediet van € 19,4 miljoen als programmafinanciering beschikbaar gesteld.

Om voortgang in de werkzaamheden te houden wordt (gemiddeld) een groter bedrag dan € 15 miljoen in de werkplanning opgenomen. Dit betreft niet meer dan de op dit moment geplande projecten. Hierdoor is het mogelijk bij vertraging in een project een ander project te kunnen starten. Zie hiervoor bijlage 1 van deze meerjarenraming: het Meerjareninvesteringsschema 2017– 2020.
Verder dient bedacht te worden dat de geplande investeringsvolumes niet geheel bestaan uit door de eigen dienst te maken infrastructurele werken, maar ook uit bijdragen aan derde partijen die infrastructurele werken realiseren, zoals de Provincies en de herinrichtingscommissies.

H. Financiering

Voor de financiering op langere termijn zijn we grotendeels afhankelijk van externe ontwikkelingen. De prognose van het Centraal Plan Bureau (CPB) laat voor dit en volgend jaar een economische groei zien richting de 2% BBP.
De rentestanden waren de afgelopen jaren historisch laag en zijn de eerste maanden van 2016 nog verder gedaald. Aangezien de rentepercentages momenteel wel het dieptepunt hebben bereikt zal, naar verwachting, de rente op termijn gaan stijgen. Op wat voor termijn dit is, is niet te voorspellen. De verwachting van het Centraal Plan Bureau (CPB) is dat de lange rente de komende jaren als gevolg van de economische groei en inflatie toch zal stijgen van 0,6% in 2017 tot 1,6% in 2020.
De investeringen van ons waterschap worden gefinancierd middels totaalfinanciering met langlopende geldleningen, kort geld en eigen vermogen. De financieringsbehoefte wordt bepaald door het zogenaamde financieringstekort. Het financieringstekort is het verschil tussen de boekwaarde van de investeringen en het saldo van de langlopende geldleningen en het eigen vermogen. Het financieringstekort wordt, rekening houdende met de regels van de Wet Fido, deels gedekt door kort geld en deels door langlopende geldleningen. Uiteraard wordt hierbij ook rekening gehouden met de marktomstandigheden. De financieringsbehoefte tot eind 2019 bedraagt € 90 miljoen en zal in de loop van de meerjarenperiode worden ingevuld.

Bijlage

Meerjarenraming 2017 – 2020

MJI 2017 - 2020

BIJLAGE 1: MEERJARENINVESTERINGSSCHEMA (MJI) 2017 - 2020

Categorie A - Projecten waar reeds besluitvorming over heeft plaatsgevonden en volgens planning verlopen
Getoond worden de geplande uitgaven van reeds beschikbaar gestelde kredieten.

	Omschrijving / projectnaam	2017 Investering	2018 Investering	2019 Investering	2020 Investering
	Programma Veiligheid				
246	Westerwoldse Aa				386.000
253	WB 21 maatregelen Tusschenwater	1.300.000	678.850		
413	Realiseren overstromingsvlakte Hunze	310.488			
500	Masterplan Kaden	1.055.754	2.964.205	4.683.389	35.000
679	Slochterdiep en zijtakken	1.503.300	102.500		
725	Inrichting Haansplassen	310.000			
	Subtotaal	**4.479.542**	**3.745.555**	**4.683.389**	**421.000**
	Programma Watersystemen				
028	HIR Haren		670.500		93.771
031	HIR Oude Veenkoloniën	103.570			
076	Herinrichting midden Groningen	78.172			
115	Landinrichting Laaghalen	449.241			
124	Stedelijk waterbeheer	30.000		402.835	
184	Landinrichting Odoorn				241.981
208	Uitvoering waterplannen			32.250	710.275
306	Ecologische Hoofdstructuur	200.000	200.000		
604	HIR Oude Veenkoloniën		209.300		
636	Renovatie RGM's	350.000	350.000	350.000	
707	Duurswold Noord	829.666			
708	KRW maatregelen	50.000	50.000	50.000	50.000
740	Natuurvriendelijke oevers	115.000	1.600.000	1.365.000	646.400
741	Vispassages	75.000			300.000
742	Maatregelen waterlichaam Drentsche Aa	325.000	1.015.000	605.000	820.000
744	Maatregelen waterlichaam Hunze	127.500	1.025.000	2.655.000	3.449.000
745	Maatregelen waterlichaam Zuidlaardermeer		200.000	1.365.000	1.000.000
	Subtotaal	**2.733.149**	**5.319.800**	**6.825.085**	**7.311.427**
	Totaalvolume investeringen per jaar:	**7.212.691**	**9.065.355**	**11.508.474**	**7.732.427**

BIJLAGE 1: MEERJARENINVESTERINGSSCHEMA (MJI) 2017 - 2020

Categorie C - Nieuwe projecten die overeenkomstig de lijn van onderhoud en beheer als normale vervangingen / aanpassingen gelden en beheersmatige investeringen die elk jaar in één keer ter besluitvorming worden voorgelegd bij het aanbieden van de begroting

		2017	2018	2019	2020
	Omschrijving / projectnaam	**Investering**	**Investering**	**Investering**	**Investering**
	Programma Veiligheid				
602	Vervanging hekwerk zeedijk	50.000	50.000	50.000	50.000
718	Groot onderhoud zeeobjecten	150.000	150.000	150.000	150.000
	Subtotaal	**200.000**	**200.000**	**200.000**	**200.000**
	Programma Watersystemen				
426	Baggeren stedelijk gebied	225.000	225.000	225.000	225.000
458	Vervanging spuischuiven Duurswold	520.000			
467	Groot onderhoud stuwen	150.000	200.000	200.000	200.000
496	Groot onderhoud sluizen	190.000	200.000	200.000	250.000
625	Nieuwe Statenzijl	417.000			
641	Oplossen knelpunten landelijk gebied	237.500	237.500	237.500	250.000
652	Onderhoudsmachines	920.000	900.000	1.000.000	1.000.000
656	Vervangen diverse beschoeiingen	485.000	485.000	485.000	500.000
672	Groot onderhoud RWZI's	531.000	494.000	600.000	610.000
675	Gemaal Rozema revisie			85.000	
691	Baggeren Buinen-Schoonoord	135.000			
692	Herprofileren boezemkades		200.000	250.000	
715	Baggeren Kieldiep		500.000		
716	Baggeren Ruiten Aa en Bourtanger kanaal			500.000	
730	Stedelijk waterbeheer	100.000	100.000	100.000	100.000
765	Vervangen gemaal Weerdijk	100.000			
766	Vervanging Ecolims	70.000			
	Subtotaal	**4.080.500**	**3.541.500**	**3.882.500**	**3.135.000**
	Programma Organisatie				
649	ICT investeringen	795.000	145.000	195.000	350.000
728	Uitbreiding netwerkopslag GEO info	55.000			
736	Aanschaf laboratoriumapparatuur	200.000	200.000	200.000	200.000
746	Landmeetapparatuur	10.000	55.000	55.000	20.000
751	Vervanging onderhoudsbeheersysteem	200.000			
754	E-facturering	30.000	20.000		
	Subtotaal	**1.290.000**	**420.000**	**450.000**	**570.000**
	Totaalvolume investeringen per jaar:	**5.570.500**	**4.161.500**	**4.532.500**	**3.905.000**

BIJLAGE 1: MEERJARENINVESTERINGSSCHEMA (MJI) 2017 - 2020

Categorie E 1 - Nieuwe projecten waarvan de kredietvoorstellen in de loop van 2017 ter besluitvorming worden voorgelegd

	Omschrijving / projectnaam	2017 Investering	2018 Investering	2019 Investering	2020 Investering
	Programma Veiligheid				
243	WB21 maatregelen Polder Lappenvoort	45.000			
726	Voorbereiding HWBP projecten	1.140.000			
	Subtotaal	**1.185.000**	-	-	-
	Programma Watersystemen				
258	Voorbereiding en uitvoering renovatie voormalige Stadsbezittingen	126.000			
314	Stedelijke wateropgave	167.560	200.000		768.891
421	Natuurvriendelijke oevers, Duurswold	93.000			
710	Oeverfixatie Bareveld	140.000			
752	EEP maatregelen zuiveren	150.000	150.000	150.000	150.000
755	Versterken boezemkades Winschoterdiep en Pekel Aa	750.000	5.100.000		
759	Brug Steendam	350.000			
	Duurzaamheidsmaatregelen	1.000.000			
	Subtotaal	**2.776.560**	**5.450.000**	**150.000**	**918.891**
	Totaalvolume investeringen per jaar:	**3.961.560**	**5.450.000**	**150.000**	**918.891**

BIJLAGE 1: MEERJARENINVESTERINGSSCHEMA (MJI) 2017 - 2020

Categorie E 2 - Nieuwe investeringen waarvan de kredietvoorstellen na 2017 ter besluitvorming worden voorgelegd

	Omschrijving / projectnaam	2017 Investering	2018 Investering	2019 Investering	2020 Investering
	Programma Veiligheid				
230	Aanleg Meerstad		1.200.000	1.200.000	1.200.000
253	WB21 maatregelen Tusschenwater				2.944.795
	Subtotaal	**-**	**1.200.000**	**1.200.000**	**4.144.795**
	Programma Watersystemen				
222	Maatregelen Hunze, Achterste Diep		180.000		
241	Drentsche Aa, hermeanderings project			630.000	236.500
244	Voorste diep, maatregelen			245.000	
417	Verdrogingsbestrijding		389.893	76.500	46.100
420	Natuurvriendelijke Oevers, Hondshalstermeer				94.500
624	Uitbreiding WKK Scheemda		540.000		
643	Aanleg persleiding Scheve Klap naar Weiwerd				2.482.909
688	Cultuurhistorisch erfgoed			235.000	
724	WKK Assen		600.000		
749	Renovatie RGM's				350.000
757	Versterken boezemkades Tusschenklappen			1.150.000	
	Duurzaamheidsmaatregelen		1.000.000	1.000.000	1.000.000
	Subtotaal	**-**	**2.709.893**	**3.336.500**	**4.210.009**
	Programma Organisatie				
734	Bestuursverkiezingen 2019			700.000	
	Subtotaal	**-**	**-**	**700.000**	**-**
	Totaalvolume investeringen per jaar:	**-**	**3.909.893**	**5.236.500**	**8.354.804**
	Totaal generaal categoriën:	**16.744.751**	**22.586.748**	**21.427.474**	**20.911.122**
	Per programma:				
	Programma Veiligheid	5.864.542	5.145.555	6.083.389	4.765.795
	Programma Watersystemen	9.590.209	17.021.193	14.194.085	15.575.327
	Programma Organisatie	1.290.000	420.000	1.150.000	570.000
	Totaal per programma:	**16.744.751**	**22.586.748**	**21.427.474**	**20.911.122**

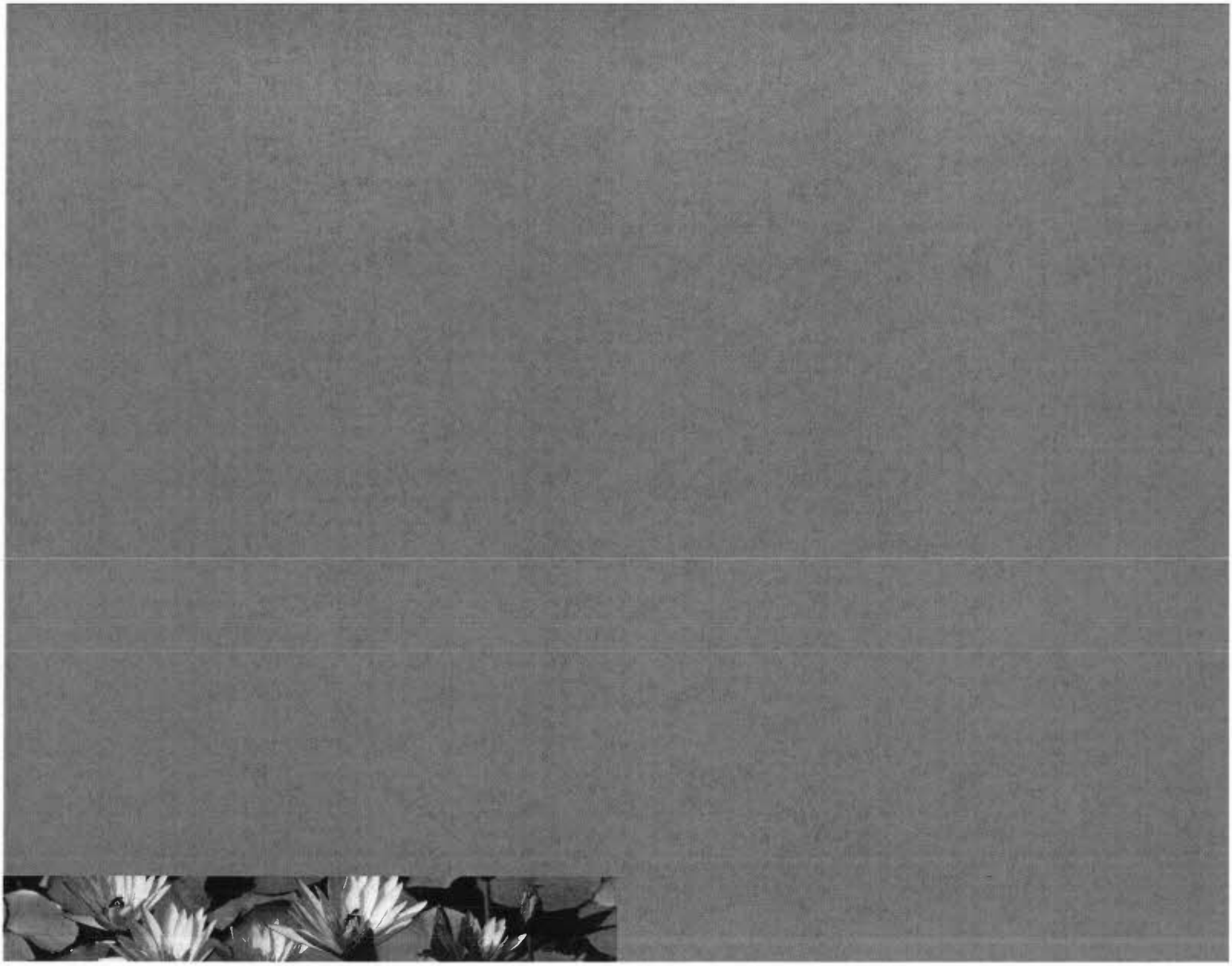

WATERSCHAP
Hunze en Aa's

Postbus 195, 9640 AD Veendam
Tel. (0598) 693 800
www.hunzeenaas.nl